

Minories i política lingüística a Europa

Josep M. Ballarín.
Doctor en Lingüística i Comunicació

1. Introducció

El mosaic lingüístic actual a Europa posa de manifest dues realitats:

Una primera és el fet que l'Europa de les llengües no es correspon amb l'Europa dels estats, és a dir, les fronteres lingüístiques no coincideixen amb les fronteres polítiques. Per una banda, hi ha llengües que són parlades més enllà dels estats: el cas del francès, pe exemple, el qual és present a diversos països com França, Bèlgica, Suïssa, Luxemburg, i d'altres. I, per l'altra, constatem com a l'interior dels diversos països es parlen llengües diferents tal com succeeix per exemple a l'Estat espanyol on es parlen diverses llengües com el castellà, el català, el basc, el gallec,... al Regne Unit, l'anglès (a Anglaterra), el gaèlic (a Escòcia) i el gal·lès (al País de Gal·les).

Una segona constatació és el fet que no totes les llengües d'Europa gaudeixen de la mateixa situació política, jurídica i social. Per tant, hi ha llengües que tenen un abast més universal com el francès, l'anglès, o l'alemany, les quals de facto han esdevingut llengües vehiculars en les relacions entre estats, encara que la Unió europea comptava fins fa molt poc amb 11 llengües reconegudes com a oficials i de treball. Hem de tenir present que, amb la recent ampliació de la Unió, d'ençà del proppassat 1 de maig del 2004, s'han afegit 9 llengües més amb l'entrada en vigor de l'adhesió dels 10 nous Estats membres. En canvi, d'altres llengües només són ús d'exclusiu a l'interior d'un estat com és el cas del bretó a la Bretanya, el Cors a Còrsega o el català a Catalunya, les Illes i el País Valencià.

Amb tot, podem constatar com la majoria d'estats europeus, tret de Portugal, Albània i Islàndia, presenten una realitat plurilingüe (o multilingüe) ja que a l'interior dels estats conviuen diverses comunitats lingüístiques. Ara bé, el tractament

institucional que s'atorga a les diverses llengües quant al conjunt de disposicions legislatives i administratives relatives als drets i deures lingüístics són diversos en funció del model seguit. Així, doncs, podem classificar els diversos estats segons reconeguin o no l'ús de diverses llengües.

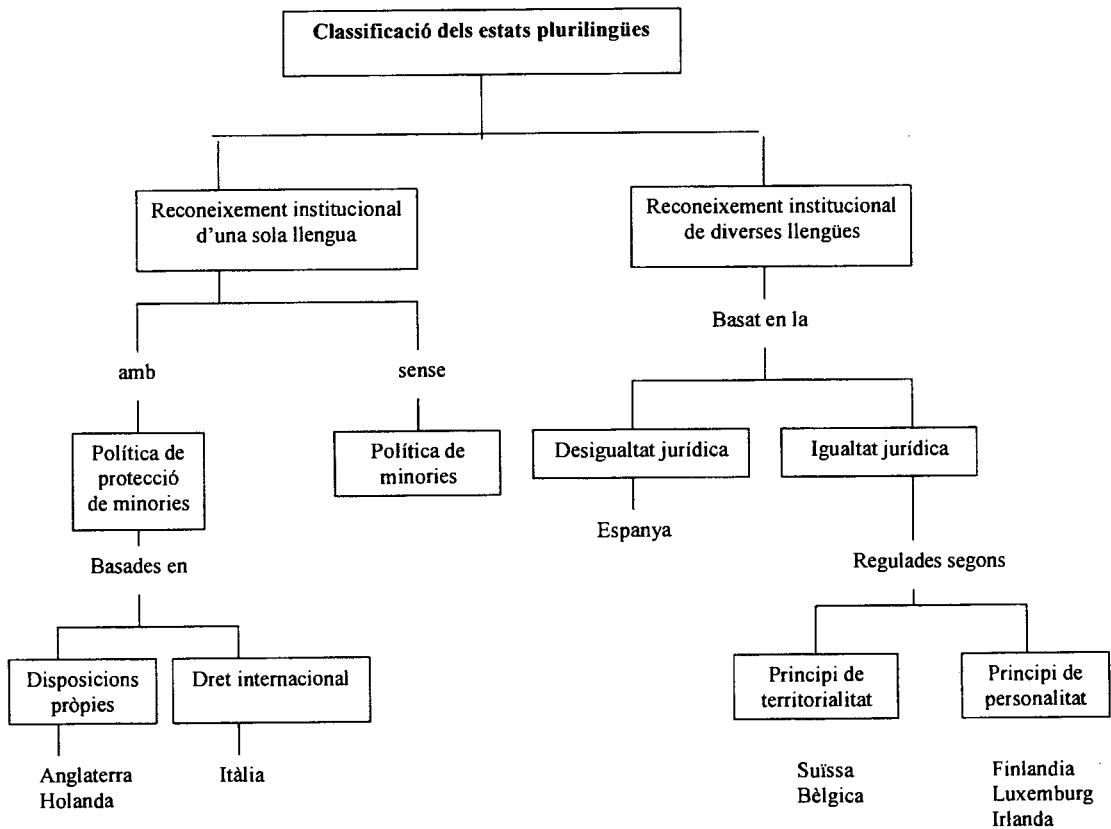
Hi ha tot un conjunt d'estats que malgrat presenten un patrimoni lingüístic divers, articulen una política lingüística basada en la defensa i promoció d'una sola llengua, que sol ser la del grup dominant, la qual gaudeix de reconeixement oficial. En canvi, les altres llengües minoritàries no tenen un reconeixement jurídic i, per tant, són relegades a un àmbit privat i pateixen un procés de substitució lingüística ja que van perdent funcions socials i parlants.

Entre els estats basats en el monolingüisme cal distingir entre els aquells estats que no tenen cap protecció de minories. És el cas de França, Grècia i Turquia. Un d'aquests casos és l'estat francès, el qual és el paradigma d'estat centralista ja que ha dut a terme una política uniformista arran de tot el seu territori des de la creació de la seva constitució com a estat. Per tant, la imposició del francès arreu va provocar la bilingüització de la seva població i la substitució i menysteniment de les diverses llengües. Malgrat tot, encara hi són presents llengües com el cors, el bretó, l'occità, el basc i el català.

D'altres estats presenten una política basada en un monolingüisme estatal però amb disposicions pròpies o europees que promouen la protecció de les comunitats minoritàries. Aquests són els casos de països com Dinamarca i Itàlia (basats en acords internacionals) i Anglaterra i Holanda (basats en acords propis). Presentem a continuació el cas italià, com a exemple, el qual gaudeix d'un patrimoni lingüístic variat i ric. Va ser arran de la unificació política (a finals del segle XIX) que també es va dur a terme la unificació lingüística, la qual va donar com a resultat la imposició de la varietat toscana com a llengua supradialectal i estàndard. Ara bé, gràcies a disposicions internacionals podem assenyalar dues regions que tenen d'altres llengües cooficials amb l'italià. Aquestes són L'Alt Edige (amb minoria alemanya) i la Vall d'Aosta (amb minoria francesa).

A la Gran Bretanya trobem com a exemple la situació del País de Gal·les, on el Gal·lès, llengua cèltica parlada en l'actualitat per unes 500.000 persones, és reconeguda com a llengua regional. Malgrat la llengua és reconeguda com a llengua regional, aquesta regió no té autonomia política per tal de dur a terme una política lingüística pròpia, sinó que és el propi govern central qui a través del Wales Office, qui n'afavoreix el seu ús i el seu ensenyament.

En el cas d'Holanda, podem remarcar el cas del frisó, que és una llengua germànica relacionada amb l'holandès i l'alemany, que és parlada a la província de Frísia, per unes 400.000 persones.

Per contra, podem assenyalar tot un conjunt d'estats europeus que reconeixen el plurilingüisme i l'articulen a través del reconeixement legislatiu. Aquesta regulació jurídica es pot basar en la igualtat jurídica de totes les llengües parlades en un territori sense distinció de si són majoritàries o minoritàries o bé en una distinció on totes les llengües són reconegudes però se'ls atorga funcions i àmbits d'ús diferents.

Els països que reconeixen un mateix estatus jurídic es basen en dos models: els que es regeixen pel principi de territorialitat o el que podríem anomenar de federalisme lingüístic i els que es basen en un principi de personalitat.

Els estats que es basen en el primer model de federalisme lingüístic són aquells que en el seu territori hi ha una distribució territorial de les llengües en presència, és a dir, cada territori té una llengua oficial mitjançant la qual vehiculen tots els usos formals i, a més, és la llengua de l'ensenyament, sense perjudici que se n'aprenquin d'altres. Les llengües dels diversos territoris conformen, doncs, les llengües oficials de l'estat. En aquests models els drets col·lectius i territorials prevalen sobre els drets individuals, de tal manera que un individu que canviï de zona haurà d'adaptar-se a la nova realitat lingüística.

Els estats que presenten aquest model són Suïssa i Bèlgica. Analitzem-nos breument.

Suïssa es va configurar al segle XII com una federació. Cada territori pactà ser membre confederat d'un estat comú, però la seva llengua pròpia era i és únicament la pròpia del territori o cantó. Serà el 1848 quan es va promulgar la constitució federal, en la qual es reconeixien tres llengües oficials (francès, italià i alemany). Posteriorment, el 1938 es modifica l'esmentada constitució per tal d'incloure una quarta llengua, el romanx, parlada al cantó dels Grisons, que agrupa uns 65.000 parlants d'aquesta llengua. Estadísticament, doncs, podem dir que sobre una població de 6,5 milions, la distribució demolingüística és desigual: un 65% parla alemany, un 18% francès, un 10% italià i un 1%, romanx.

La llengua territorial és única i no existeixen llengües cooficials en un mateix territori ni en el conjunt de l'estat suís. Les llengües pròpies i oficials de cada cantó són únicament les seves territorials o sigui: francès, alemany, italià i romanx. Els únics obligatòriament multilingües són els òrgans de l'administració de l'estat confederal suís, és a dir, el parlament i el senat, així com tot l'articulat legal. Els cantons són monolingües.

El concepte de la territorialitat, exclusiu i únic de les llengües pròpies a Suïssa, és un concepte sagrat i constitucional que impedeix, per exemple, fer una escola alemanya en territori francòfon. Això vol dir que segons el model suís, real i actual, aplicat a Catalunya i Països Catalans, l'única llengua oficial i escolar seria el català

i les escoles espanyoles serien inconstitucionals a Catalunya. D'altra banda, els catalans escriuríem al govern federal de Madrid en català i ells sempre respondrien en la llengua del nostre territori (no en la llengua personal de la persona).

En el cas de Bèlgica, podem observar com la legislació actual reconeix l'existència de tres comunitats: la flamenca, la valona i l'alemanya (més minoritària, unes 70.000 persones) i de quatre regions lingüístiques. Aquest fet ve determinat pel fet que Brussel·les, situada en territori flamenc, és un enclavament bilingüe on l'holandès i el francès són les dues llengües oficials i on podem trobar escoles diferenciades segons les llengües d'ús bé siguin holandeses o franceses. Observem, doncs, com en les regions flamenca i valona les institucions s'expressen en la llengua pròpia del territori (holandès a Flandes i francès a Valònia). Ara bé, hi ha alguns municipis que per la seva ubicació geogràfica fronterera tenen un règim lingüístic especial, com és el cas de la regió situada a la frontera amb alemanya on l'ensenyament es vehicula en francès i alemany.

Un altre model són els estats que es basen en el principi de personalitat. Aquests estats són aquells que es basen en el reconeixement oficial de dues o més llengües, i en el qual prevalen els drets individuals dels parlants sobre els col·lectius ja que és l'individu qui tria la llengua i no pas el territori. Per tant, qualsevol persona pot usar la seva llengua -si és reconeguda oficialment- en qualsevol territori de l'estat. L'estat, per tant, n'assegura la promoció i l'ús en l'ensenyament i l'administració pública. Els països que presenten aquest model són: Finlàndia, Irlanda i Luxemburg.

Finlàndia presenta un model de bilingüisme institucional en el qual tant el finès (llengua majoritària) com el suec (parlat per un 10% de la població) són reconegudes arreu de l'estat per les institucions, per la qual cosa els ciutadans poden la llengua de relació amb l'estat. Veiem, doncs, com després de deu segles de dominació de Suècia (1150-1809) i de Rússia (1809-1917), Finlàndia contempla amb dues llengües com a mitjà d'expressió institucional.

Irlanda és un altre estat on el gaèlic irlandès ha estat acceptat d'ençà del 1921 com a llengua de comunicació formal juntament amb l'anglès, atesa la relació amb la Corona Britànica. Malgrat que el procés de substitució lingüística de l'irlandès està molt avançat, ja que l'anglès ocupa la majoria de funcions socials arreu del territori, actualment s'està fent un esforç de preservació i de potenciació del gaèlic irlandès. Tant és així, que la Unió Europea reconeix a aquesta llengua un règim singular de quasi oficialitat, fent una excepció, juntament amb el cas del luxemburguès.

Hem de tenir present que el criteri que estableix quines llengües són oficials a la Unió, estableix que seran aquelles que esdevenen oficials en el conjunt del territori dels estats membres i que, en el cas, que un estat membre tingui més de dues

llengües oficials, ho serà aquella que també ho sigui en un altre dels estats. D'aquesta manera s'assegura que almenys una de les llengües oficials de la Unió coincideixi sempre amb una de les llengües oficials en qualsevol part del territori, la qual cosa atorga seguretat jurídica quant a la comprensió dels ciutadans de les normes jurídiques comunitàries i, per tant, a l'aplicació uniforme del dret comunitari. Per tant, les llengües que són oficials només en una part del territori d'un Estat membre, com succeeix amb el català, en queden al marge. Així, doncs, aquest circumstància resulta cabdal per explicar que aquesta opció no és un caprici sinó que respon a un requisit jurídic. Per aquesta raó aquesta norma estableix un estatus diferent per a l'irlandès i el luxemburguès. Per tant, si el reconeixement de l'irlandès i del luxemburguès no respon a aquesta norma de garantia jurídica, el reconeixement d'un règim especial per a aquestes dues llengües té una significació important perquè pretén la promoció d'aquestes dues llengües, la qual cosa és absolutament lloable. Especialment si tenim en compte que es tracta de llengües minoritàries que compten amb 700.000 i 350.000 parlants respectivament. A més a més, amb l'ampliació de la Unió s'ha passat a reconèixer 21 llengües oficials i de treball, entre elles llengües com el maltès, amb només 376.000 parlants, que d'acord amb els tractats comunitaris tampoc entraria en els criteris del Consell atès que l'anglès també és llengua oficial a l'illa de Malta.

Davant d'aquestes constatacions cal plantejar-nos per quina raó llengües com la catalana, parlada per uns 7 milions de persones –xifra superior a 8 de les 21 llengües que seran oficials i de treball- no gaudeix d'un règim jurídic proporcional a les llengües anteriorment esmentades?

La resposta la podem trobar en el model lingüístic seguit per l'estat espanyol quant a la Política Lingüística que podem caracteritzar de desigualtat jurídica. Aquest model consagrat amb l'aprovació de la Constitució, l'any 1978, estableix que hi ha una llengua oficial dominant a tot l'estat i unes llengües que són cooficials en sis de les disset comunitats autònomes, que tenen una llengua pròpia diferent (Catalunya, País Valencià, Illes Balears, País Basc, Galícia i Navarra), les quals queden regulades pels corresponents estatuts d'autonomia entre els anys 1979 i 1986.

A més, aquest règim de desigualtat es posa de manifest en tres aspectes fonamentals:

- a) Els deures lingüístics que des del punt de vista constitucional tenen els ciutadans de l'Estat respecte el coneixement del castellà mentre que no apareix regulat el coneixement de les llengües pròpies de les comunitats.
- b) L'ús de les llengües estatals que l'estat fa en les relacions amb els ciutadans, les quals són absents en aquells organismes estatals i, fins i tot, en el Senat, que és la cambra de representació territorial. En aquest sentit, els ciutadans amb

llengua pròpia diferent a la castellana no tenen el dret de triar la llengua en les seves relacions amb l'administració.

- c) El fet que el reconeixement de les llengües parlades a l'estat no siguin reconegudes com a llengües d'ús arreu de l'estat per la Constitució dificulta un reconeixement per part de les institucions europees com a llengua oficial i de treball o com a mínim d'un règim semblant a les llengües analitzades anteriorment.

Per tant, considero que és necessari que a l'hora de replantejar-se un nou marc estatuari es tingui present dos principis que considero fonamental per tal de preservar el drets lingüístics dels parlants de llengües minoritàries: el principi de territorialitat, ja recollit parcialment en l'estatut d'Autonomia, el qual hauria de permetre que les llengües locals gaudeixin d'una exclusivitat en les seves funcions socials per tal que se n'estimuli el seu ús social i, per l'altra, el principi de personalitat, el qual hauria de garantir que arreu de l'estat espanyol fos el ciutadà i no les institucions qui pogués triar la llengua amb què vol comunicar-se en les seves relacions amb l'Estat. En l'àmbit europeu, i ara que s'acosta la signatura de la nova Carta Magna europea, considero del tot necessari i de justícia que es reconsideri el règim jurídic de llengües minoritàries com el català, el gallec o el basc, per tal que sigui més equitatiu entre les llengües minoritàries si realment es vol fer una Constitució, que en el seu articulat proclama el respecte a la diversitat lingüística i que pretén representar a tots els pobles i regions de la Unió.

Tinguem en compte que encara que el nombre de llengües oficials i de treball no es pot reduir per les raons de seguretat jurídica adduïdes anteriorment, res no impossibilita augmentar les llengües que gaudeixen d'una especial protecció. Si no, com podem explicar que hi hagi llengües com l'irlandès, i el maltès que gaudeixen d'un estatus especial? Doncs la resposta cal buscar-la en el fet que, fins ara, els govern espanyol no ha mostrat un actitud favorable i activa quant al reconeixement i promoció d'aquestes llengües a Europa.